

Tomasz Kaliściak
Katastrofy odmieńców

Związek odmienności seksualnej z katastroficzną wizją zagłady ludzkości, powszechnie kojarzący się z biblijną opowieścią o zniszczeniu Sodomy i Gomory, zyskał w kulturze różnorodne reprezentacje. Obecny jest zarówno w przypadku Paula Daniela Schrebera, dla którego wizja końca świata wiązała się z wybuchem „paniki homoseksualnej”, jak i w katastroficznym twórczości Józefa Czechowicza, oskarżonego publicznie o homoseksualizm. Różne warianty katastrof odmieńców pojawiają się także w twórczości mniej znanych autorów, takich jak Stefan Napierski, Stanisław Swen Czachorowski czy Tadeusz Olszewski.

Katastrofizm w książce Tomasza Kaliściaka jest kategorią wiodącą. Oczywiście, kojarzymy katastrofizm z poetyckim programem Czechowicza, w podręcznikach historii literatury wywiedzionym z pierwszej wojny światowej i zapowiadającym drugą. Autor, poprzez wprowadzenie perspektywy psychoanalitycznej, genderowej, queerowej, dodaje do tego podstawowego znaczenia nowe. Czyni to w zgodzie z tradycją studiów kulturowych i gejowskich, albowiem przesuwając reflektor z katastrofy dziejowej na katastrofę wielorakich wykluczeń. Jednak obecna już w polskim literaturoznawstwie tradycja byłaby tylko inspiracją dla tej książki, proponującej radykalne przesunięcie: katastrofa jest tu nie stanem podmiotu-innego, lecz stanem świata, który próbuje osaczyć podmiot homoseksualny, tak samo jak próbuje osaczyć i wykluczyć inne podmioty nienormatywne.

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Śląskiego

Katowice 2011

Z recenzji wydawniczej
prof. zw. dr hab. Ingi Iwasów

Katastrofy odmieńców

NR 2854

Tomasz Kaliściak

Katastrofy odmieńców

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej

Marek Piechota

Recenzent

Inga Iwasiów

Spis treści

Między teoriami / 9

Rozdział I

Psychotyczny romans Paula Daniela Schrebera / 25

Miś Schreber / 44

Rozdział II

Józef Czechowicz, czyli „niebiański” król śmierci / 51

Katastrofa odmienności / 51

Słobódka / 56

Milcząca komnata / 61

Gotycyzm / 63

Niesamowita paranoja / 65

Nieznane... / 69

Niebiańska miłość / 72

Mizoginizm / 77

Klabund / 81

Iwaszkiewicz / 86

Berent / 90

Błękitne wiersze / 93

Bezpłodna miłość / 99

Puer, qui laetificat iuventutem meam / 105

Hildur i Baldur / 114

„Babilon nieprawości” / 122

„Zapach skandalu” / 142

„Cudownie rozmnożony” / 152

Wojenny eros / 157

Jabłko życia / 170
Słodyczka stylu / 175

Rozdział III

Stefan Napierski, czyli ostatni dekadent Młodej Polski / 181

Kapitalista żyd i pederasta / 181
„Sfuszerowany romantyk” / 194
Kochanek w podróży / 207
„Mój immoralizm” / 215

Rozdział IV

Stanisław Swen Czachorowski, czyli „jarmarczny król życia” / 229

W stronę Swena / 229
Dawid / 240
Gilgamesz / 244
Wojenne igrzyska / 248
„Scałowany przez hiacynt” / 256
Kampowa „Kobyłka” / 264

Rozdział V

Tadeusz Olszewski, czyli ostatni dekadent PRL-u / 278

W stronę prywatności / 278
W stronę dekadencji / 288
Między wielkim TAK i słusznym NIE / 311

Zakończenie / 322

Wykaz skrótów / 326

Indeks osobowy / 329

Summary / 339

Résumé / 345

They start pretty calm... They write a few sentences very slowly and feel constricted and used up. Then a **queer catastrophe** happens inside them. The mind, as it were, turns turtle, sometimes with rapidity and a hidden part of it comes to the top and controls the pen.

Zaczynają całkiem spokojnie [...]. Ledwo skreślą kilka zdań, a już tracą oddech, czują się wyczerpani. Wstrząsa nimi wówczas dziwna katastrofa. Rozum, by tak rzec, wywraca się do góry dnem, czasami nawet gwałtownie, a jego ukryta część wypływa na powierzchnię i przejmuje władzę nad piórem.

Edward M. Forster: *Inspiration* [*Natchnienie*];
[podkr. i tłum. – T.K.]

Między teoriami

Refleksja naukowa nad homoseksualnością czy szerzej – odmiennością seksualną w literaturze – co najmniej od dekady zyskuje coraz wyższą pozycję w polskim literaturoznawstwie. Jest ona możliwa dzięki wzrastającemu zainteresowaniu studiami *gender*, które powoli instytucjonalizują się w obrębie polskiej akademii, wciągając w orbitę swego zainteresowania różne metodologie i perspektywy badawcze – od krytyki feministycznej począwszy, poprzez krytykę genderową, krytykę gejowsko-lesbijską, a na krytyce *queer* skończywszy. Dyskursy te wkraczają również do programów nauczania, inspirując kolejne pokolenia studentów i badaczy. Dość wspomnieć, że w popularnym dwutomowym podręczniku do teorii literatury autorstwa Anny Burzyńskiej oraz Michała P. Markowskiego dyskursy te znalazły odrębne miejsce¹. Refleksja genderowa staje się wreszcie łatwiejsza dzięki tłumaczeniom fundamentalnych prac z tej dziedziny², czy też dzięki syntezom powstającym na rodzimym gruncie³.

¹ Zob. A. Burzyńska, M.P. Markowski: *Gender i queer*. W: Iidem: *Teorie literatury XX wieku. Podręcznik*. Kraków 2006, s. 441–473.

² Ukazało się m.in. tłumaczenie przełomowej pracy Judith Butler *Gender Trouble (Uwikłani w płęć. Feminizm i polityka tożsamości*. Przeł. K. Krasuska, wstęp O. Tokarczuk. Warszawa 2008).

³ Wymienić tu należy przede wszystkim prace: J. Mizielińskiej (*Płęć. Ciało. Seksualność. Od feminizmu do teorii queer*. Kraków 2006), I. Iwasiów (*Gender dla średnio zaawansowanych. Wykłady szczecińskie*. Warszawa 2005) oraz J. Kochanowskiego (*Fantazmat zróżNICowany. Socjologiczne studium przemian*

Problematyka homoseksualna, zwłaszcza jej męska tradycja, w polskiej literaturze rozpatrywana jest przede wszystkim w obrębie teorii *queer*, czasami też (w przypadku tradycji kobiecej) w ramach krytyki feministycznej. Studia gejowsko-lesbijskie, akcentujące silną opozycję między tożsamością homoseksualną i heteroseksualną (pojmowanymi zazwyczaj w kategoriach esencjalizmu), w polskiej nauce o literaturze właściwie nigdy nie zaistniały⁴. Stanowiące na Zachodzie w latach 70. i 80. XX wieku fundamentalny punkt wyjścia do rozważań nad kwestią reprezentacji gejów i lesbijek w historii literatury, dość szybko zostały zde-

tożsamości gejów. Kraków 2004; *Spektakl i władza. Perspektywa społecznej teorii „queer”*. Łódź 2009), a także publikacje zbiorowe: *Odmiany odmienca: mniejszościowe orientacje seksualne w perspektywie gender / A queer mixture: gender perspectives on minority sexual identities*. Red. T. Basiuk, D. Ferens, T. Sikora. Katowice 2002; *Parametry pożądania. Kultura odmienców wobec homofobii*. Red. T. Basiuk, D. Ferens, T. Sikora. Kraków 2006.

⁴ Taką perspektywę można przypisać nieznanym na szerszą skalę publikacjom Tadeusza Olszewskiego o charakterze krytycznoliterackim (*Inna miłość. O wątkach homoerotycznych we współczesnej prozie polskiej*. „Polska Miedź” 1988, nr 29–31; *Poezja i ginekologia. O języku współczesnej liryki erotycznej*. „Życie Literackie” 1989, nr 29), a także założeniom Wolfganga Jöhlinga, redaktora dwóch antologii polskiej prozy homoerotycznej (*Diskrete Leidenschaften. Homosexuelle Prosa aus Polen*. Frankfurt am Main 1988; *Dyskretne namiętności. Antologia polskiej prozy homoerotycznej*. Poznań 1992). Przykład stanowić może również *Leksykon kochających inaczej* Andrzeja Selerowicza (Poznań 1994), książka o charakterze popularyzatorskim, w której zamieszczono m.in. wybiórczy spis dzieł literackich o tematyce homoseksualnej. Warto wymienić także artykuł Jacka Falkowskiego (*Próg milczenia. O homoseksualizmie w twórczości Jerzego Andrzejewskiego*. „Krzywe Koło Literatury” 1991, nr 5/6–8/9). Interesującym tekstem naukowym, w którym pojawiają się elementy krytyki gejowskiej, jest praca amerykańskiego slawisty Romana Koropecyja (*Konstrukcje homoseksualizmu w „Dzienniku” Jana Lechonia. Próba innej lektury*. Przeł. J. Niżyńska. „Teksty Drugie” 1996, nr 4). Próbie homoseksualnej recepcji *Dzienników* Lechonia dał również T. Olszewski (*Niczego sobie potępieniec*. „Przegląd Artystyczno-Literacki” 1993, nr 3/4). W ostatnim czasie ukazał się ważny artykuł Piotra Oczuki (*Dlaczego nie chcę pisać o staropolskich samcołożnikach? Przyczynek do „archeologii” „gay studies” w Polsce*. „Teksty Drugie” 2008, nr 5, s. 32–50). To jednak za mało, by mówić o istotnej asymilacji studiów gejowskich w polskim literaturoznawstwie.

konstruowane przez założenia teorii *queer*. Na polskim gruncie pewne elementy krytyki gejowskiej i genderowej zdają się zawierać przełomowe badania szwajcarskiego slawisty Germana Ritza. W 1999 roku ukazała się rozprawa *Jarosław Iwazkiewicz. Pogranicza nowoczesności*⁵, a w 2002 – zbiór publikowanych wcześniej szkiców i artykułów *Nić w labiryncie pożądania*⁶. Książki te entuzjastycznie przyjęte przez polskich czytelników wyznaczyły na kolejne lata model pisania o homoseksualności. Przez pryzmat tekstów autorstwa Ritza przeczytano kolejne dzieła z kanonu literatury polskiej⁷.

Pionierskie tezy Ritza, koncentrujące się wokół założeń poetyki „niewyraźnego pożądania”, okazały się pomocne w interpretacji literatury przedemancypacyjnej, w której najczęściej wyrażany był model modernistycznej tożsamości seksualnej, zazwyczaj głęboko zaszyfrowanej w strukturze tekstu. Jednak wobec literatury najnowszej, otwarcie przedstawiającej homoseksualny temat (często zresztą określanej w tym kontekście jako gejowska), tezy Ritza okazują się zazwyczaj mało przydatne. W ostatnich latach daje się więc zauważyć tendencja wykraczania poza metodologię Ritza i szukania nowych koncepcji zdolnych opisać złożony fenomen homoseksualności w historii polskiej literatury. Z tej perspektywy ważną pracą okazała się książka Błażeja Warkockiego *Homo*

⁵ G. Ritz: *Jarosław Iwazkiewicz. Pogranicza nowoczesności*. Przeł. A. Kopacki. Kraków 1999.

⁶ G. Ritz: *Nić w labiryncie pożądania. Gender i płeć w literaturze polskiej od romantyzmu do postmodernizmu*. Przeł. A. Kopacki, M. Łukasiewicz, B. Drąg. Warszawa 2002.

⁷ Zob. m.in. zbiór artykułów różnych autorów w zbiorze: *Ciało. Płeć. Literatura. Prace ofiarowane Profesorowi Germanowi Ritzowi w pięćdziesiątą rocznicę urodzin*. Red. M. Hornung, M. Jędrzejczak, T. Korsak. Warszawa 2001. O obecności literatury homoseksualnej w polskim kanonie literackim pisali także: I. Iwasiów (*Wokół pojęć: „kanon”, „homoerotyzm”, „historia literatury”*. „Katedra” 2001, nr 1, s. 98–121), B. Warkocki (*Skradziony list, czyli homoseksualna tajemnica wobec kanonu literatury polskiej*. W: *Kanon i obrzeża*. Red. I. Iwasiów, T. Czerna. Kraków 2005, s. 295–307) oraz W. Śmieja (*Kanon i kanony, czyli jak rozumieć pojęcie „literatura homoseksualna”?* „Teksty Drugie” 2008, nr 1/2, s. 96–116).

*niewiadomo*⁸ napisana pod wyraźnym wpływem teorii *queer*, w dużej mierze oparta na pracach amerykańskiej badaczki Eve Kosofsky Sedgwick. Autor ten wiele zawdzięcza dokonaniom swojego poprzednika, ale, interpretując literaturę najnowszą (Musiał, Stasiuk, Filipiak, Witkowski), zasadniczo zerwał on z rekonstrukcją poetyki „niewyraźnego pożądania”. Istotny wkład do refleksji nad polską literaturą homoseksualną wnosi również praca włoskiego polonisty Alessandra Amenty [*Dyskurs Innego. Konstruowanie tożsamości homoseksualnych w prozie polskiej XX wieku*], wciąż jeszcze nieznaną polskiemu czytelnikowi⁹. Przyjęta przez tego badacza klasyfikacja homoseksualnych tożsamości i odpowiadających im dyskursów podważa w pewnym sensie Ritzowską tezę o „niewyraźności homoseksualnego pożądania”, stanowiąc niejako alternatywę dla jego pionierskich założeń. W moim przekonaniu rozprawy tych trzech badaczy mają zasadnicze znaczenie dla kształtowania się rodzimej odmiany krytyki gejowskiej i queerowej¹⁰.

Należy jednak zauważyć, że w dużej mierze krytyka wypracowana w obszarze polskiego literaturoznawstwa jako przedmiot swoich badań wybierała głównie prozę. Poezja w refleksji nad homoseksualnością zajmowała marginalne miejsce, jest więc całkowicie zrozumiałe, że nie wypracowano dotychczas właściwego języka opisu. Poza przyczynkarskimi artykułami Roberta Cieślaka i Piotra Urbańskiego¹¹ nie została opublikowana ani jedna mono-

⁸ B. Warkocki: *Homo niewiadomo. Polska proza wobec odmienności*. Warszawa 2007.

⁹ A. Amenta: *Il discorso dell'Altro. La costruzione delle identità omosessuali nella narrativa polacca del Novecento*. Roma 2008.

¹⁰ Należy wspomnieć również o pracy Wojciecha Śmiei: *Literatura, której nie ma. Szkice o polskiej „literaturze homoseksualnej”*. Kraków 2010.

¹¹ R. Cieślak: *Cielesne gry wzrokowe. Estetyczne aspekty tematu homoerotycznego w poezji polskiej XX wieku*. W: *Krytyka feministyczna. Siostra teorii i historii literatury*. Red. G. Borkowska, L. Sikorska. Warszawa 2000, s. 316–328; *Pragnienie Innego. Język pożądania we współczesnej poezji polskiej*. W: *Ciało. Płeć. Literatura...*, s. 413–433; *Mężczyzna w teatrze płci kulturowej. Poetycki paradygmat pożądania homoerotycznego. (Rzecz o wierszach Jacka Dehnela)*. W: *Lektury płci*. Red. M. Dąbrowski. Warszawa 2008, s. 355–365; R. Cieślak, P. Urbański:

graficzna praca na ten temat¹². Nie chcę przez to powiedzieć, że moja rozprawa, stanowiąca w głównej mierze zbiór studiów interpretacyjnych poświęconych twórczości (nie tylko zresztą poetyckiej) jedynie czterech poetów (Czechowicza, Napierskiego, Czachorowskiego, Olszewskiego) zdoła wypełnić tę ogromną lukę. Na wyczerpującą syntezę wciąż oczekuje twórczość poetycka Jarosława Iwaszkiewicza, Jana Lechonia, Pawła Hertz, Mariana Ośniałowskiego, Mirona Białoszewskiego, Krzysztofa Boczковского, Grzegorza Musiała, Marka Danielkiewicza, Eugeniusza Tkaczyszyna-Dyckiego i innych. Mam tu na myśli przede wszystkim dość skromną, lecz z tej perspektywy niezmiernie istotną twórczość poetycką Karola Szymanowskiego, a także stale powiększający się dorobek poetów „najmłodszego” pokolenia¹³.

Przed badaczem problematyki homoseksualnej w poezji piętrzy się szereg problemów, nie tylko zresztą natury metodologicznej. Tradycyjne narzędzia opisu poezji wydają się z tej perspektywy nieskuteczne, jeśli nie uwzględni się wielu dodatkowych czynników, takich jak: konstrukcja płci i tożsamości w tekście czy kontekst biograficzny. Narzędzia Germana Ritza, służące – przypomnijmy – głównie do opisu prozy narracyjnej, nie zawsze są możliwe do wykorzystania w przypadku interpretacji poezji. Na fakt ten zwrócił uwagę Cieślak, który zaproponował lekturę poezji poprzez figury miłosnego dyskursu, opisane przez Rolanda Barthes’a¹⁴.

Święta Teresa z Ávila i Caravaggio, czyli pogranicza wrażliwości w twórczości Bogusława Kierca. W: *Pogranicza wrażliwości w literaturze dawnej oraz współczesnej.* Cz. 1: *Miłość.* Red. I. Iwasiów, P. Urbański. Szczecin 1998, s. 71–83; *Ekstazyzna przebieranka.* W: *Pogranicza wrażliwości w literaturze i kulturze.* Cz. 2: *Meandry wrażliwości XX wieku.* Red. I. Iwasiów, P. Urbański. Szczecin 1999, s. 91–109.

¹² Próbę opisu poezji gejowskiej po 1980 roku przedstawiam w krytycznoliterackim artykule *Między wierszami... Kilka uwag o poezji gejowskiej w Polsce.* W: *Retoryka ciała w dyskursie publicznym.* Red. R. Cieślak. Toruń 2009, s. 65–78.

¹³ Warto wymienić tutaj twórczość poetycką Jacka Dehnela, Bartosza Konstrata, Edwarda Pasewicza, Tomasza Pietrzaka, Piotra Sobolczyka. Wspomnieć należy również o twórczości Adama Wiedemanna, a w szczególności o zbiorze *Filtry* (Warszawa 2008).

¹⁴ Zob. R. Cieślak: *Cielesne gry wzrokowe...*, s. 316–317.

W polskiej poezji homoseksualność niezwykle rzadko staje się tematem wyrażonym celowo i świadomie. Zazwyczaj mamy do czynienia z różnorodnymi sposobami ukrywania płci i seksualności podmiotu, co stanowi największe wyzwanie interpretacyjne. Krytykę gejowską czy też queerową paraliżuje lub wręcz uniemożliwia problem domniemanej uniwersalności poezji. Wiadomo bowiem, że poezja jako szczególna odmiana literatury sięga najchętniej po różne sposoby pseudonimowania wszelkich ludzkich emocji, przeżyć i doświadczeń (najczęściej za pomocą metafory, metonimii, symbolu). Czy homoseksualność jest więc do uchwycenia w poezji, która z natury nie ujawnia wprost, lecz ukrywa swe znaczenie za parawanem dostępnych środków?

Uniwersalność, która w poezji jest zazwyczaj heteronormatywna, często przejawia się w poezji homoseksualnych twórców „patologią zaimków”, które powinny wskazywać na rodzaj podmiotu czy też obiektu. Z taką sytuacją mamy do czynienia wtedy, kiedy wiersz zaadresowany do kobiety może się w rzeczywistości okazać kamuflażem albo wówczas, gdy płeć adresata pozostaje nieokreślona, a badacz lub krytyk przyjmuje jej uniwersalną, a więc heteroseksualną wykładnię. Będzie się tak działo za każdym razem, jeśli nie zostanie uruchomiony w lekturze kontekst biograficzny bądź okoliczności powstania tekstu, które zresztą nie zawsze są znane. Gdy jednak nie dysponujemy tym kontekstem, sprawa staje się jeszcze bardziej skomplikowana. Pozostaje wówczas analiza symboliki homoerotycznej, aluzji kulturowych, stanowiących tajny szyfr, sposobu konstruowania cielesności i rekonstruowania spojrzenia jako wykładników pożądania. Jeśli zaś analiza tych elementów nie jest możliwa, to trudno mówić o istnieniu „homoseksualnego” tekstu, nawet jeśli istnieją biograficzne przesłanki. Notabene w przypadku poezji krytyka gejowska wydaje się o wiele trudniejsza do przeprowadzenia niż krytyka queerowa, której założenia co do nieokreślonej płci i seksualności pokrywają się z poetycką zasadą pseudonimowania znaczeń.

Tymczasem tradycja poezji erotycznej pokazuje, że uniwersalność miłostnego tematu wcale nie musi polegać na ukrywaniu rodza-

jowości, lecz na jakości opisywanych emocji. Przecież relacja erotyczna pomiędzy osobami tej samej płci, chociaż jest jednoznacznie homoseksualna, też może mieć charakter uniwersalny. Zacieranie różnicy rodzajowej nie jest gwarantem uniwersalizacji miłosnego tematu. Byłby to wariant zakładający jedynie minimalizm formalny. O wiele istotniejsze znaczenie może mieć droga do uniwersalizacji poprzez różnicowanie seksualności, a nie jej unifikację.

Przywołuję tu często określenia „krytyka gejowska” i „krytyka queerowa”, mając świadomość, że na polskim gruncie w obecnej rzeczywistości społeczno-politycznej nie można rozpatrywać tych pojęć oddzielnie. Nie oznacza to, że traktuję je synonimicznie. Zasadniczo te dwie praktyki lekturowe opierają się na różnych podstawach i odzwierciedlają dwa historycznie odmienne etapy refleksji nad sytuacją i kulturą mniejszości seksualnych. Krytyka gejowska, wyrosła w latach 80. i 90. XX wieku na bazie studiów gejowskich (*gay studies*), zajmuje się badaniem literatury (czy sztuki w ogóle) pod kątem kształtowania się homoseksualnej tożsamości, w silnej opozycji do tożsamości heteroseksualnej. Studia gejowskie miały wyraźnie polityczny, emancypacyjny charakter, ich celem było uwidocznienie i uobecnienie homoseksualnych twórców na przestrzeni wieków, budowanie poczucia wspólnoty interesów i historycznej ciągłości¹⁵.

¹⁵ Do klasycznych prac poświęconych literackim studiom gejowskim można zaliczyć m.in.: T. d'Arch Smith: *Love in Earnest. Some Notes on the Lives and Writings of English 'Uranian' Poets from 1889 to 1930*. London 1970; R. Norton: *The Homosexual Literary Tradition. An Interpretation*. New York 1974; J. Meyers: *Homosexuality and Literature 1890–1930*. London 1977; R.K. Martin: *The Homosexual Tradition in American Poetry*. Austin–London 1979; *Literary Visions of Homosexuality* [kolejne wyd. jako *Essays on Gay Literature*]. Ed. S. Kellogg. New York 1983; L. Crompton: *Byron and Greek Love. Homophobia in 19th-century England*. Berkeley–Los Angeles 1985; G. Woods: *Articulate Flesh. Male Homo-Eroticism and Modern Poetry*. New Haven–London 1987; Idem: *A History of Gay Literature. The Male Tradition*. New Haven–London 1998; M. Lilly: *Gay Man's Literature in the Twentieth Century*. London 1993; L. Edelman: *Homographesis. Essays in Gay Literary and Cultural Theory*. New York–London 1994; *The Gay and Lesbian Literary Heritage. A Reader's Companion to the Writers and Their Works, from Antiquity to the Present*. Ed. C.J. Summers. New York

Krytyka queerowa, respektując założenia studiów *gender* dotyczące płci kulturowej, ukształtowała się w wyraźnej opozycji do studiów gejowskich i lesbijskich, stanowiła niejako dekonstrukcję ich esencjalistycznych założeń w duchu ponowoczesnej filozofii. O ile w krytyce genderowej przedmiotem namysłu staje się różnica płci, o tyle studia gejowskie lub lesbijskie koncentrują się wokół zagadnienia różnicy seksualnej i jej znaczenia w odniesieniu do tożsamości mężczyzn lub kobiet. Natomiast w przypadku teorii *queer* różnica seksualna postrzegana jest poza binaryzmem tożsamości płciowej¹⁶. Można więc uznać, że krytyka *queer* koncentruje się na tych aspektach seksualności, które nie tworzą normatywnych tożsamości. Dlatego też w obrębie teorii *queer* daje się zauważyć zainteresowanie różnorodnymi zjawiskami, które nie wpisują się w prosty schemat tożsamości homo- lub heteroseksualnej (np. *transgender*¹⁷).

Za prekursorkę *queer criticism* uważa się Eve Kosofsky Sedgwick m.in. dzięki jej przełomowym pracom o „homospołecznym pragnieniu” oraz „epistemologii ukrycia”¹⁸. W badaniach nad polską literaturą poza pracami Warkockiego i Amenty warto wyróżnić monografię Izabeli Filipiak poświęconą interpretacji twórczości literackiej Marii Komornickiej¹⁹, jakkolwiek podejście charakte-

1995; L. Bersani: *Homos*. Cambridge 1995; Ch. Robinson: *Scandal in the Ink. Male and Female Homosexuality in Twentieth-century French Literature*. New York–London 1995; *Gay and Lesbian Literature Since World War II. History and Memory*. Ed. S.L. Jones. New York 1998.

¹⁶ Por. M. Skucha: *Gender. Queer. Literatura*. „Ruch Literacki” 2005, z. 6, s. 559–560.

¹⁷ Zob. J. Butler: *Undoing Gender*. New York–London 2004.

¹⁸ Zob. E. Kosofsky Sedgwick: *Between Men. English Literature and Male Homosocial Desire*. New York 1985; Eadem: *Epistemology of the Closet*. Berkeley–Los Angeles 1990; Eadem: *Tendencies*. Durham 1993; *Paranoid Reading and Reparative Reading; or, You’re So Paranoid, You Probably Think This Introduction is About You*. In: *Novel Gazing. Queer Readings in Fiction*. Ed. E. Kosofsky Sedgwick. Durham–London 1997. Obok Kosofsky Sedgwick wymienia się również prace Alana Sinfielda (np. *The Wilde Century. Effeminacy, Oscar Wilde and the Queer Moment*. New York 1994).

¹⁹ Zob. I. Filipiak: *Obszary odmienności. Rzecz o Marii Komornickiej*. Gdańsk 2006.

rystyczne dla krytyki queerowej można zauważyć także w rozprawach Marii Janion²⁰. Prace polskich literaturoznawców, z uwagi na zapóźniony proces recepcji studiów gejowskich i lesbijskich, wykorzystują niejednokrotnie elementy obydwu krytyk. W obecnych warunkach społecznych i politycznych w Polsce, przy coraz silniej budzącej się świadomości emancypacyjnej środowisk gejowsko-lesbijskich, a także wzrastającej i instytucjonalizującej się homofobii, oddzielenie od siebie tych dwóch praktyk lekturowych okazuje się niemożliwe. Uprawianie krytyki queerowej nie może się obejść bez uwzględnienia wyjściowych założeń krytyki feministycznej, genderowej i gejowskiej lub lesbijskiej. Taka sytuacja ma swoje wady i zalety: z jednej strony może wytwarzać niekorzystne zamieszanie pojęciowe i metodologiczną dezorientację, z drugiej zaś strony pozwala korygować błędne założenia bądź nadużycia wcześniejszych praktyk.

Z tych teoretycznych zawirowań wyłoniła się również moja świadomość badawcza. Poddając analizie typowe dla modernistycznej tożsamości zjawisko sublimacji homoseksualnego pożądania (Czechowicz, Napierski, Czachorowski), odnoszę się zarówno do założeń krytyki gejowskiej (w tym także do koncepcji Ritza), jak i do perspektywy *queer*, którą wprowadza refleksja Kosofsky Sedgwick. Odwołując się do koncepcji tej badaczki, mógłbym uznać, że posługuję się na przemian perspektywą „mniejszościującą” i „większościującą”²¹. Te dwa pojęcia należy bowiem uznać za kluczowe dla krytyki *queer*. Zdaniem Kosofsky Sedgwick, wraz z wyłonieniem się homoseksualisty jako odrębnego gatunku (teza Michela Foucaulta²²), a więc w momencie narodzin modernistycznej tożsamości homoseksualnej, uprawomocnił się dyskurs cechu-

²⁰ Zob. M. Janion: *Kobiety i duch inności*. Warszawa 2006. Jako przykład krytyki queerowej mógłbym wskazać również szkice: T. Kaliściak: „Śmierć mężczyzny”. *Konstrukcja płci w poezji Rafała Wojaczka*. W: *Ciało – granice – kanon*. *Studia*. Red. J. Olejniczak, M. Rygielska. Katowice 2008, s. 91–106; M. Skucha: *Męski artefakt i tajemniczy poeta. Wokół teorii „queer”*. „Teksty Drugie” 2008, nr 5, s. 16–31.

²¹ E. Kosofsky Sedgwick: *Epistemology of the Closet...*, s. 40.

²² Zob. M. Foucault: *Historia seksualności*. Przeł. B. Banasiak, T. Komendant, K. Matuszewski, wstęp T. Komendant. Warszawa 1995, s. 45.

jący homoseksualną mniejszość („istnieje wyodrębniona grupa ludzi, którzy »są naprawdę« homoseksualni [gay]”²³). Jednocześnie da się wyodrębnić dyskurs o decydującym znaczeniu, który określa życie ludzkie „w poprzek spektrum seksualności”²⁴ („pożądanie jest nieprzewidywalnie potężnym rozpuszczalnikiem stabilnych tożsamości”²⁵). W pierwszym znaczeniu homoseksualność oznacza tożsamość, w drugim – czyn seksualny. Wzajemne powiązanie tych dwu perspektyw badawczych stwarza możliwość omięcia teoretycznego impasu między esencjalizmem a konstruktywizmem, czyli odmiennymi podejściami do kwestii tożsamości, którymi posługują się odpowiednio *gay and lesbian studies* oraz *queer theory*. Zdaniem Kosofsky Sedgwick, modernistyczna tożsamość homoseksualna ukształtowała się na podstawie wzajemnych oddziaływań perspektywy mniejszościującej i większościującej. Mniejszościujący punkt widzenia, który moglibyśmy przypisać interesom gejowskich teoretyków i lesbijskich teoretyczek, zakłada swoisty separatyzm, z kolei zaś większościujący punkt widzenia – płciową i seksualną integracyjność²⁶. W tym kontekście pojęcie *queer* uwzględnia wszelkie złożone warunki zewnętrzne, które nie były dotychczas kojarzone z kategoriami płci i seksualności. Chodzi tu o zwrócenie uwagi na to, w jaki sposób rasa, etniczność czy postkolonialna narodowość krzyżują się z dyskursami kształtującymi bądź też rozłamującymi tożsamość²⁷. Można tu dodać również klasę społeczną oraz status ekonomiczny, które dodatkowo komplikują pojęcie tożsamości płciowej i seksualnej. Dlatego też krytyka *queer*owa, która w praktyce powinna uwzględniać te zmienne warunki, oznacza czytanie „w poprzek”: „w poprzek płci [genders], w poprzek seksualności [sexualities], w poprzek gatunków, w poprzek »perwersji« [perversions]”²⁸.

²³ E. Kosofsky Sedgwick: *Epistemology of the Closet...*, s. 85. Wszystkie cytaty z dzieł anglojęzycznych, o ile nie zaznaczono inaczej, są w moim tłumaczeniu.

²⁴ Ibidem, s. 1.

²⁵ Ibidem, s. 85.

²⁶ Ibidem, s. 87–88.

²⁷ E. Kosofsky Sedgwick: *Tendencies...*, s. 8–9.

²⁸ Ibidem, s. XII.

Po latach Kosofsky Sedgwick tak oto podsumuje wewnętrzny impas między teorią *queer* a studiami gejowsko-lesbijskimi:

Wydaje się prawdziwe powiedzenie, że polityka *queer* jest zarazem anty-separatystyczna i anty-asymilacyjna: anty-separatystyczna w tym sensie, że nie przyjmujemy za rzecz oczywistą, że świat jest dokładnie i naturalnie podzielony na homoseksualistów i heteroseksualistów, a anty-asymilacyjna w tym znaczeniu, że nie jesteśmy skłonni podzielać przywilejów ani przesłanek normalności. Z drugiej zaś strony, gejowska/lesbijska polityka głównego nurtu okazuje się paradoksalnie separatystyczna i asymilacyjna jednocześnie. Jest separatystyczna, jeśli chodzi o tożsamość, a tym samym wszystkie jej cele skierowane są na bezkrytyczną asymilację osób homoseksualnych w instytucjach z reguły konserwatywnej kultury²⁹.

Pomiędzy tymi dwoma teoriami wytworzyło się istotne napięcie, które znamionuje współcześnie dyskurs pisania o tożsamościach seksualnych, szczególnie w obrębie polskiej odmiany *gay studies* oraz *queer theory*³⁰. Będzie ono widoczne również w mojej pracy. Umieszczenie twórczości wybranych przeze mnie twórców w kontekście homoseksualności nie jest celem samym w sobie, stanowi raczej punkt wyjścia swoistej hermeneutyki podejrzeń, która ma odpowiedzieć na pytanie, z jakimi konsekwencjami poznawczymi wiąże się postawienie takiej tezy. Innymi słowy, czy można lepiej (inaczej) odczytać twórczość literacką, jeśli założymy, że homoseksualność odgrywa w niej istotną funkcję? Ta mniejszościująca perspektywa będzie niejednokrotnie pociągać za sobą uniwersalizujące spojrzenie. Z tego punktu widzenia głęboki humanizm niemal za każdym razem będzie legitymizowany przez seksualną odmiennność.

Rodzi się więc pytanie, czy można w równej mierze przypisać tożsamość homoseksualną Józefowi Czechowiczowi, Stefanowi

²⁹ E. Kosofsky Sedgwick: *Thinking through Queer Theory*. „Journal of Gender Studies” [Tokyo] 2001, vol. 4, s. 10.

³⁰ Zob. J. Mizielińska: *Płeć. Ciało. Seksualność...*, s. 123–142; M. Baer, M. Lizurej: *Z odmiennej perspektywy. Pomiędzy studiami gejowsko-lesbijskimi a studiami „queer”*. Wprowadzenie. W: *Z odmiennej perspektywy. Studia queer w Polsce*. Red. M. Baer, M. Lizurej. Wrocław 2007, s. 5–28.

Napierskiemu, Stanisławowi Swenowi Czachorowskiemu oraz Tadeuszowi Olszewskiemu? A jeśli tak, to czy oznacza ona to samo w każdym z tych przypadków? Raczej nie, ponieważ: skłonności homoseksualne Czechowicza, jakkolwiek wyraźnie zaznaczają się w jego twórczości, nie pociągają za sobą emancypacyjnych działań, wręcz przeciwnie, ujawnione w aurze skandalu wywołują homoseksualną panikę, ulegają ponownemu ukryciu; ponadto, odwołując się do wzorca greckiej pederastii, mogą – przy użyciu współczesnych norm seksualnych – oscylować na granicy pedofilii czy też – mówiąc precyzyjniej – efebofilii; jak wiadomo, środowisko dojrzałych homoseksualistów budziło w poecie niechęć; sam wychowany w ubogiej rodzinie, szukał erotycznego ideału wśród chłopców wywodzących się z miejskiej biedoty; w przypadku Napierskiego, intelektualisty o nienagannyh manierach i wykształceniu, oprócz homoseksualnych skłonności trzeba wziąć pod uwagę inne zmienne wpływające na kształt tożsamości i poczucie wykluczenia, takie jak żydowskie pochodzenie oraz wysoki status majątkowy, który wytwarzał wokół niego nieprzychylną aurę nieufności, a częstokroć również zawiści; w przypadku Czachorowskiego zachować trzeba szczególną ostrożność, nie tylko z uwagi na wąski kontekst biograficzny, zbliżający bardziej do wniosków o biseksualizmie poety, lecz przede wszystkim ze względu na panseksualny charakter jego erotyki obracającej się w kręgu obsceniczności i kultury wysokiej; trudno też na tych samych zasadach przypisać tożsamość homoseksualną Olszewskiemu, którego twórczość, reprezentująca model literatury emancypacyjnej z przełomu lat 80. i 90. XX wieku, ukazuje raczej proces odchodzenia od biseksualizmu i odkrywania tożsamości gejowskiej w politycznym tego słowa znaczeniu.

A zatem w odniesieniu do tych twórców łatwiej jest mówić o homospołecznym kontinuum, biorąc pod uwagę większościujący charakter tego określenia, bowiem nie tylko homoseksualne pożądanie jest tutaj spoiwem, lecz przede wszystkim jego uwikłanie w katastroficzną wyobraźnię, którą napędza to, co w homospołecznych relacjach między mężczyznami powoduje zerwanie i eskalację lęku. Mówiąc inaczej, interesuje mnie nie tylko to, jak

przejawia się tutaj homoseksualne pożądanie, lecz także to, w jaki sposób oddziałuje lęk przed jego społecznym ujawnieniem, innymi słowy – jak działa homofobia, która, będąc rewersem homoseksualnego pożądania, stawia jednostkę w stan oskarżenia. Homofobia nie dotyczy bowiem tylko i wyłącznie reakcji heteroseksualnego społeczeństwa wrogo nastawionego do gejów i lesbijek. W równej mierze oddziałuje ona na homoseksualistów i heteroseksualistów, zaburzając funkcjonowanie homospołecznych więzi. Może więc w przypadku homoseksualistów przybierać charakter lęku przed opresją i wykluczeniem, a w przypadku osób heteroseksualnych – lęku przed oskarżeniem lub posądzeniem o homoseksualizm. Te dwie formy lęku mieści w sobie pojęcie homoseksualnej paniki, która – jak będę próbował tego dowieść – kształtuje katastroficzne wyobrażenia w związku z zagrożoną egzystencją odczuwającego podmiotu.

Aby uczynić mój wywód wiarygodnym, odwołam się na początku do psychoanalitycznej interpretacji przypadku Paula Daniela Schrebera, z której wywiedzione zostaną przesłanki do interpretacji katastroficznych wizji w twórczości wybranych przeze mnie autorów. Aby pokazać rozległy wpływ tego zjawiska i jego niezależność od literackich szkół czy też nurtów, wybrałem poetyki skrajnie od siebie odległe: zarówno awangardowe (Czechowicz i Czachorowski), jak i klasycyzujące (Napierski, Olszewski, a w pewnym sensie także Czachorowski³¹), przedwojenne (Czechowicz i Napierski) i powojenne (Czachorowski, Olszewski). W istocie bowiem kulturowym punktem krytycznym, wokół którego konstruuje się katastroficzna wizja odmienia, okazuje się wojna (rzeczywista lub mająca nadejść, prawdziwa lub urojona), która jest zawsze wybuchem nienawiści wobec obcych, a także tego, co Inne w kulturze. Faszyzm z okresu drugiej wojny światowej opierał się głównie na antysemityzmie, ale i homofobii, o czym

³¹ Zdzisław Jastrzębski użył w tytule eseju poświęconego poezji Czachorowskiego oksymoronicznego określenia „ostatni klasyk awangardy” („Więź” 1960, nr 10, s. 141–147), uznając, iż na tym poecie zamyka się „uklasyczniona” poetyka przedwojennej i powojennej awangardy. W istocie bowiem Czachorowski w wyszukany sposób łączył w poezji elementy obydwu tradycji.

dość łatwo się zapomina. Z tych powodów wojna dla Żydów i homoseksualistów była największym zagrożeniem³². Czechowicz i Napierski musieli o tym wiedzieć!

Związek homoseksualności/homofobii z katastrofizmem jest w naszej kulturze dobrze widoczny, choć nie zawsze dostrzegany. I nie tylko dlatego, że coraz częściej homoseksualizm w wypowiedziach konserwatywnych polityków wiąże się z apokaliptyczną wizją wymarcia gatunku ludzkiego, chociaż jest to oczywiście najbardziej jaskrawy i najbliższy nam przykład. Funkcjonuje on niczym przezroczysta plama znajdująca się na powierzchni zjawiska, którą można dostrzec „z ukosa”, jeśli tylko nieznacznie przesunie się optykę. Problem niewidzialności tego związku polega jednak na tym, że katastrofizm w naszej kulturze był szczególnie transcendentalizowany, sublimowany, uwznioślony, co z założenia usuwało pytania o seksualną motywację tego zjawiska. Z reguły przypisywano mu znaczenia „wyższe”, „kulturowe”, „historiozoficzne”, a nawet „mistyczne”. Częściej wiązano z nim przyczyny zewnętrzne niż wewnętrzne, chętniej włączając czynniki społeczne, polityczne, ekonomiczne, gospodarcze niż osobiste. Jeśli bywało inaczej, to zawsze podkreślano kwestię charakteru czy predyspozycji psychicznych twórcy, rzadziej już traumatycznych doświadczeń z dzieciństwa lub wczesnej młodości. Sfery popędu, niestety, zwykle nie brano pod uwagę. A okazuje się na przykład, że analiza katastrofizmu Schrebera bez uwzględnienia tego elementu będzie całkowicie jałowa. Podobnie zresztą jak u Czechowicza.

Metodę, którą posłużyłem się w mojej lekturze katastrofistów, jeśli tylko tę etykietkę można zastosować do wybranych przeze mnie twórców, można by nazwać wstępnie dekonstrukcją, czy też – precyzyjniej – psychoanalizą katastrofizmu w ogóle. W takim

³² Istnieje na ten temat obszerna literatura przedmiotu (zob. R. Plant: *The Pink Triangle. The Nazi War Against Homosexuals*. New York 1986; G. Grau: *Hidden Holocaust? Gay and Lesbian Persecution in Germany 1933–45*. Chicago–London 1995). Literacki obraz hitlerowskich prześladowań homoseksualistów i Żydów przedstawia sztuka Martina Shermana *Bent* (przeł. A. Selerowicz. „Okolice” 1988, nr 1, s. I–XLVIII).

ujęciu katastrofizm należy interpretować w połączeniu z ekonomią libidinalną, a szczególnie z dominującym popędem śmierci, zmierzającym do destrukcji. Tutaj też jego związek z homoseksualnością staje się wyraźniejszy. Nie oznacza to jednak, że każdy, kto posiada wyobraźnię katastroficzną, wykazuje skłonności homoseksualne (byłoby nieporozumieniem stosować tę optykę do twórczości Czesława Miłosza, Aleksandra Rymkiewicza czy Jerzego Zagórskiego), ale zastanawiające jest, że dzieje się tak w odniesieniu do wybranych przez mnie autorów: Czechowicza, Napierskiego, Czachorowskiego i Olszewskiego (do tego kontinuum można by oczywiście dodać kolejnych twórców, takich jak: Marian Ośniałowski, Grzegorz Musiał, Eugeniusz Tkaczyszyn-Dycki, Marek Danielkiewicz³³). Jeśli zaś chodzi o związek z katastrofizmem, można w tym szeregu dostrzec stopniową modyfikację, a nawet rezygnację z katastroficznego *imaginarium*. Nie twierdzę zatem, że istnieje jakaś przedyskursywna esencja, coś w rodzaju wspólnotowego doświadczenia katastroficznego, które miałyby ukształtować świadomość wspomnianych twórców, ale daje się z pewnością zauważyć między tymi różnorodnymi zjawiskami pewna niewerbalna ciągłość, jakieś nieświadome kontinuum, nawet jeśli jedną z jego cech dystynktywnych, choć nie jedyną, miałyby się okazać homoseksualna opresja na różne sposoby rozkładająca akcenty katastroficzne.

³³ Pojedyncze wiersze trzech ostatnich poetów analizuję w szkicu *Odmienność jako katastrofa. Józef Czechowicz i homoseksualne kontinuum* (w: *Lektury płci...*, s. 165–179).

Wykaz skrótów

- J. Czechowicz: *Koń rdzy. Utwory prozą*. Wstęp i oprac. T. Kłak. Lublin 1990 – **K**.
- J. Czechowicz: *Listy*. Wstęp i oprac. T. Kłak. Lublin 1977 – **L**.
- J. Czechowicz: *Poezje zebrane*. Oprac. A. Madyda, wstęp M. Jakitowicz. Toruń 1997 – **PZ**.
- J. Czechowicz: *Proza*. Oprac. T. Kłak. Lublin 2005 – **P**.
- J. Czechowicz: *Utwory dramatyczne*. Oprac. T. Kłak. Lublin 1978 – **U**.
- J. Czechowicz: *Wyobraźnia stwarzająca. Szkice literackie*. Wstęp, wybór i oprac. T. Kłak. Lublin 1972 – **W**.
- S. Napierski: *Elegie*. Warszawa 1937 – **E**.
- S. Napierski: *List do przyjaciela*. Warszawa 1928 – **L**.
- S. Napierski: *Obrazy z podróży*. Warszawa 1933 – **O**.
- S. Napierski: *Od Baudelaire'a do nadrealistów. Przekłady i szkice z nowoczesnej literatury francuskiej*. Warszawa 1933 – **B**.
- S. Napierski: *Rozmowa z cieniem*. Warszawa 1933 – **R**.
- S. Napierski: *Ziemia wolna*. Warszawa 1930 – **Zw**.
- S. Swen Czachorowski: *Ani litera ani ja*. Warszawa 1958 – **An**.
- S. Swen Czachorowski: *Autogilotynki*. Przygotowanie do druku i wstęp M. Siewkowski. Inowrocław 1997 – **Au**.
- S. Swen Czachorowski: *Białe semafor*y. Warszawa 1960 – **B**.
- S. Swen Czachorowski: *Czas do człowieka*. Warszawa 1963 – **C**.
- S. Swen Czachorowski: *Echo przez siebie*. Warszawa 1958 – **E**.

- S. Swen Czachorowski: *Kłęcniki oriońskie*. Warszawa 1972 – K.
S. Swen Czachorowski: *Pejzaż gnojnej góry*. Warszawa 1968 – PG.
S. Swen Czachorowski: *Planeta cykuty*. Warszawa 1966 – P.
S. Swen Czachorowski: *Summa strony sonetu*. Warszawa 1967 – S.
- T. Olszewski: *Autoportret rąk*. Warszawa 1971 – A.
T. Olszewski: *Ciemna pamięć*. Warszawa 1990 – C.
T. Olszewski: *Jesień z Audenem*. Warszawa 1992 – J.
T. Olszewski: *Łagodność*. Warszawa 1968 – Ł.
T. Olszewski: *Nocny wariant*. Olsztyn 1986 – N.
T. Olszewski: *Prawie dom*. Warszawa 1981 – P.
T. Olszewski: *Zatoka Ostów*. Poślowie T. Kaliściak. Michałów-Grabina 2008 – Z.

Indeks osobowy

- Adamowicz Daria** 289
Adler Alfred 29, 138, 139
Aldrich Robert 189, 207
Alkibiades 252
Allison David B. 39
Amenta Alessandro 12, 16
Anders Jarosław 296
Andrzejewski Jerzy 169, 183, 193, 301, 313
Antos Włodzimierz 299, 312
d'Arch Smith Timothy 15, 74, 120, 166, 243, 258
Ariès Philippe 167
Ashbery John 293, 295
Auden Wystan Hugh 187, 188, 207, 293, 295, 298, 303–305, 309, 311
- Bacon Francis** 253, 255
Baczyński Krzysztof Kamil 193
Baer Monika 19
Baldwin James 312
Banasiak Bogdan 17, 119
Barthes Roland 13, 53, 71, 174, 175, 306–308, 310, 311
Basiuk Tomasz 10, 62
Bass Zygmunt 97, 189
- Baudelaire Charles** 294
Bazar Kazimierz (zob. Iwaszkiewicz Jarosław)
Beardsley Aubrey Vincent 79
Bełkot Jan 140
Berent Waclaw 86, 90–92, 216
Bergman David 175, 264
Bersani Leo 16
Białek Jan Zbigniew 146, 148
Białoszewski Miron 13, 53, 161, 229–232, 260, 264, 265, 273, 274
Bielski Konrad 59, 77, 86, 88
Bieńczyk Marek 71, 307
Binswanger Christa 127
Bloch Iwan 97, 124, 127, 189
Blumantal Leopold (pseud. Belmont Leo) 125
Błoński Jan 207, 279
Boczkowska Magdalena 311
Boczkowski Krzysztof 13, 299, 301, 302
Bojanowska Małgorzata 185
Boleyn Anna 85
Booth Mark 268, 273
Borg Eliza 45
Borkowska Grażyna 12, 53
Borowski Mateusz 121

- Boswell John 243, 262
Boziewicz Władysław 147
Brandt Adolf 92, 187
Breza Tadeusz 140, 272
Brodzka Alina 214
Bronski Michael 276
Brożek Mieczysław 235
Buchanan Ian 42
Budrecki Lech 45
Buonarroti Michelangelo 242, 254, 292
Burek Tomasz 185
Burzyńska Anna 9
Butler Judith 9, 16, 40, 43, 121
Byron George Gordon 199, 217
- Canetti Elias 45
Caprotti Giacomo 239
Carpenter Edward 75
Céline Louis-Ferdinand (właśc. Louis Ferdinand Auguste Destouches) 179, 180
Choiński Bogusław 264
Chojnacki Roman 283
Christensen Peter G. 319
Chrzanowski Maciej 283
Chylińska Teresa 207
Cieślak Ewa 185
Cieślak Robert 12, 13, 53, 103, 166
Ciołkosz Andrzej 139
Ciołkoszowa Lidia 184
Cixous Hélène 174
Cleto Fabio 175
Cocteau Jean 224
Colebrook Claire 42
Conrad Joseph 136
Core Philip 269, 272, 275, 319
Crew Louie 262
- Crompton Louis 15, 262
Cuvier Georges 44
Cwietajewa Marina 160
Czachorowska Hanna 230
Czachorowski Stanisław (pseud. Swen) 13, 17, 20, 21, 23, 35, 50, 229–277, 323, 324, 326, 327
Czapliński Przemysław 279, 300
Czechowicz Józef 13, 17, 19, 21–23, 35, 46, 50, 51–180, 193, 194, 199, 211, 232, 233, 259, 309, 323, 326
Czekanowicz Anna 282
Czernik Stanisław 132, 142, 146, 150, 152
Czerska Tatiana 11
Czerwiński Marcin 282
Czubek Jan 75
- Damourette Jacques 35
Dangoor Daniella 30, 66
Danielkiewicz Marek 13, 23
Dante Alighieri 319
Darda-Staab Renata 25
Darska Bernadetta 142
Darski Krzysztof T. 297
Dąbrowski Kazimierz 282
Dąbrowski Mieczysław 12, 42, 86
Dean Tim 43
Dehnel Jacek 13
Dehnel Tomasz (zob. Olszewski Tadeusz)
Deleuze Gilles 41, 42
Denisoff Dennis 192
Derrida Jacques 64
Dobosz Andrzej 190
Domagalski Jerzy 182, 184, 186, 225

- Domiński Henryk 150
Dover Kenneth James 167, 235, 248, 250
Draż Bronisław 11, 177, 195, 230, 317
Dziadek Adam 64
- Edelman Lee 15**
Eiger Marek (zob. Napierski Stefan)
Elektorowicz Leszek 298
Eleuter (zob. Iwaszkiewicz Jarosław)
- Fajans Tadeusz (pseud. Taff) 29, 138
Falkowski Jacek 10
Falski Maciej 45, 180
Ferens Dominika 10, 62
Fields Duggie 269
Fijałkowski Paweł 120, 167, 243, 245
Filipiak Izabela 12, 16
Flandrin Jean Hippolyte 304
Flechsigt Paul Emil 26–28, 36, 46, 49
Fone Byrne R.S. 117
Forster Edward Morgan 7, 322, 323
Foucault Michel 17, 119, 120, 167, 169, 282
Freud Sigmund 25–39, 49, 50, 65–70, 79, 148, 258, 282, 308
Frontain Raymond-Jean 118, 243
Frysz Faustyn 145, 147
- Genet Jean 304, 310**
George Stefan 92, 141, 197, 220, 224
- Gide André 91, 122, 128, 136, 140, 141, 151, 207, 216, 224
Gilman Sander 48
Ginczanka Zuzanna 133
Ginsberg Allen 293, 304
Głowiński Michał 98, 193, 231, 232, 265, 266
Goethe Johann Wolfgang von 199, 217
Golding William 169
Gombrowicz Witold 301
Gomolicki Leon 103
Gorgol Tadeusz 139
Gosk Hanna 103, 279
Gowin Sławomir 306
Górnicka-Boratyńska Aneta 127
Górska Barbara 190
Górski Stefan 52, 105–115, 117, 134, 142, 170
Grabowski Zbigniew 140
Gralewski Wacław 52, 55, 58, 60, 81, 85, 86, 88, 93, 96, 106–112, 114, 121, 142, 145–147, 152, 170–172
Grau Günter 22
Graves Robert 214, 252, 253, 257
Grigg Russell 35, 36, 40
Grochowski Grzegorz 98
Gronczewski Andrzej 137
Grupiński Jerzy 300
Grygolunas Jerzy 264
Grzeniewski Ludwik Bohdan 193
Grzybek Agnieszka 200
Guattari Felix 41, 42
Guerber Héléne Adeline 115
- Hafiz (właśc. Szamsuddin Mohamad Hafez Szirazi) 89**

- Hall Radclyffe 128
Halperin David M. 219
Heine Christian Johann Heinrich 199
Helsztyński Stanisław (właśc. Stanisław Skorupka) 213
Henryk VIII (z dynastii Tudorów) 85
Herbert Zbigniew 232, 275
Hering Ludwik 231, 265
Hermant Abel 128
Hertz Paweł 13, 182, 193
Hirschfeld Magnus 124–127, 129–131, 139, 187
Hitler Adolf 139
Hocquenghem Guy 29–31, 33, 34, 66, 80, 178
Hogan Steve 85
Homer 76
Horne Peter 191
Horner Tom 242, 243, 245
Hornung Magdalena 11
Howard Catherine 85
Hudson Lee 85
Hurley Robert 41

Irzykowski Karol 190, 192
Isherwood Christopher 187, 207, 293, 295
Iwasiów Inga 9, 11, 13, 307
Iwaszkiewicz Jarosław 13, 53, 77, 81, 86–90, 134, 137, 140, 141, 177, 184, 185, 194, 195, 197, 203, 249, 301, 306, 313

Jabłoński Witold 301
Jacob Max 224
Jakitowicz Maria 326

Jamrozinski Tomasz 231
Janion Maria 17, 80, 281, 282, 284
Jarzębski Jerzy 279
Jastrzębski Zdzisław 21, 51
Jaworski Kazimierz Andrzej 105, 149
Jerzyna Zbigniew 283
Jędrzejczak Marcin 11
Jöhling Wolfgang 10, 301
Jones Sonya L. 16
Jurkowski Stefan 299

Kaliściak Tomasz 17, 191, 286, 299, 327
Kallman Chester 304
Karpowicz Tymoteusz 230
Karwowska Bożena 279
Katan Maurits 49
Kawafis Konstandinos 292, 304, 319, 320
Kaye Richard A. 191
Kaylor Michael Matthew 76, 257, 258
Kellogg Stuart 15, 117
Kemp Jonathan 42
Kennedy Hubert 187
Kępiński Antoni 282
Kęszycka Helena 282
Kiec Izolda 133
Kirchner Hanna 161, 230
Kisiel Mariana 279, 294, 304, 305
Kisielewski Stefan 190
Kitliński Tomasz 53, 199
Klabund (właśc. Alfred Henschke) 77, 81–83, 87
Klein Melanie 34, 50, 178, 276
Kleist Heinrich von 199

- Kłak Tadeusz 52, 53, 55, 56, 58, 61, 74, 81, 86, 90, 99, 103, 106, 108, 114, 116, 158, 167, 171, 194, 326
- Kłosińska Krystyna 174
- Kłosiński Krzysztof 76, 307
- Kochanowski Jacek 9
- Kochno Borys 207
- Köhler Joachim 197
- Kołodzińska-Mossego Bronisława 113, 114
- Kołoniecki Roman 102
- Komendant Tadeusz 17, 119
- Komornicka Maria 16
- Konstrat Bartosz 13
- Kopacki Andrzej 11, 88, 177, 195, 230, 306, 317
- Kopaliński Władysław 46
- Kopciński Jacek 98
- Koperski Jerzy 283
- Kornak Jacek Łukasz 214
- Koropecykj Roman 10
- Korsak Tadeusz 11
- Korzeniowski Bolesław J. 244
- Kosofsky Sedgwick Eve 12, 16–19, 31, 32, 34, 35, 43, 50, 62–64, 66, 80, 148, 151, 158, 162, 170, 177–179, 184, 191, 192, 197, 198, 225, 262, 263, 276, 283
- Koss Andrzej 153
- Krafft-Ebing Richard von 124
- Krahelska Halina 128
- Krasiński Zygmunt 199
- Krassowski Maciej 232
- Krasuska Karolina 9, 40
- Krawczuk Aleksander 214, 252
- Kristeva Julia 45, 48, 49, 180
- Kryszak Janusz 51, 157
- Krzczkowski Henryk 214, 252
- Krzeszowiec Marcin 311
- Krzewicki Andrzej 305
- Krzyszpień Jerzy 262
- Krzywicka Irena 126–128, 130–132, 141, 142
- Kubiak Zygmunt 319
- Kuncewicz Piotr 231–233, 261
- Kunicki Wojciech 197
- Kunigiel Grażyna 48, 78
- Kurpios Paweł 297
- Lacan Jacques 35–40, 42, 43, 85
- Lane Helen R. 41
- Laplanche Jean 36, 178, 179
- Lebioda Dariusz Tomasz 299
- Lechoń Jan 13, 53, 134, 301
- Leszkowicz Paweł 53, 199, 253, 254
- Lewis Reina 191
- Lilly Mark 15
- Lipski Jan Józef 231, 234, 264, 265
- Lizurej Marzena 19
- Lorca Federico García 292
- Lothane Zvi 31, 39
- Ludwik XVI (właśc. Louis August de Burbon) 82
- Lukian z Samosat 251
- Lytard Jean-François 39
- Łanowski Jerzy 251
- Łaszowski Alfred 133, 134, 136, 138, 180
- Łączkowski Zdzisław 229, 230, 265, 285, 299
- Łukasiewicz Jacek 229, 231, 233, 234, 260, 262, 263, 266–270

- Łukasiewicz Małgorzata 11, 177, 195, 230, 317
- Maciejewska Irena** 181
- Maciejewski Janusz 231
- Małej Antoni 143, 145–149
- Madyda Aleksander 326
- Magnone Lena 42, 86
- Makarewicz Juliusz 123
- Makowiecki Andrzej Zdzisław 67
- Makowski Waław 123, 191
- Małek Michał 180
- Mann Thomas 91, 229, 293, 295
- Marcjalis (właśc. Marcus Valerius Martialis) 75
- Margański Janusz 167, 235
- Markowski Michał Paweł 9, 71, 307
- Martin Robert K. 15, 213, 264, 293
- Marx Jan 230, 276, 277
- Matthews Alison Victoria 76
- Matuszewski Krzysztof 17, 119
- Melcer Wanda 128
- Meyers Jeffrey 15, 91, 207, 208, 225
- Michalski Bronisław 148
- Michał Anioł (zob. Buonarroti Michelangelo)
- Miernowski Kazimierz 61, 69, 109, 110, 113
- Mikulski Antoni 123–125, 127, 138,
- Miller Jacques-Alain 35
- Miłosz Czesław 23, 52, 135–137, 144, 145, 147, 170, 176, 182, 184, 186, 192, 211, 232, 266
- Mizerka Anna 177
- Mizielińska Joanna 9, 19, 121
- Modzelewska Ewa 36
- Moles Abraham 268
- Moreau Jean Victor 82–85, 87
- Morska Maria 128
- Mozetič Brane 289
- Mrozowski Waław 112, 143–145, 150, 151, 173
- Murawska Ludmiła 265
- Musiał Grzegorz 12, 13, 23, 283, 289, 301, 302, 313, 319
- Musil Robert 91, 293
- Mydlarz Maciej 289
- Napierski Stefan** (właśc. Marek Eiger) 13, 17, 20–23, 72, 81, 82, 92, 134, 139, 141, 181–228, 323, 324, 326
- Nasiłowska Anna 279
- Nęcka Agnieszka 231
- Niederland William Guglielmo 38, 49
- Nietzsche Friedrich Wilhelm 79, 197
- Nigianni Chrysanthi 42
- Niżyńska Joanna 10
- Nobus Dany 35
- Norton Rictor 15
- Nowakowski Piotr 189
- Nowosielski Kazimierz 282
- Nycz Ryszard 304
- Nyczek Tadeusz 279
- O'Hara Frank** 293, 295
- Obarski Marek 312
- Ochab Maryna 167
- Oczko Piotr 10, 191
- Olejniczak Józef 17

- Olejniczak-Skarsgård Maria 323
Oliveria Prado de 39
Olszewski Tadeusz 10, 13, 20, 21, 23, 278–321, 323, 324, 327
Oosterhuis Harry 187, 196–198
Orlovsky Peter 304
Orska Joanna 279
Ortwin Ostap 48, 78
Osęka Andrzej 268
Ostolski Adam 31, 80
Oswald Richard 126
Ośniałowski Marian 13, 23
- Page Norman 187, 188
Panas Władysław 144
Pandora (zob. Pragier Adam, Zahorska Stefania)
Papieska Agnieszka 137
Papieski Robert 137
Parandowski Jan 229
Pasewicz Edward 13
Pasolini Pier Paolo 293, 295
Pasterski Janusz 182, 184, 186, 195, 196, 199, 201, 207, 210, 214, 216
Paszek Jerzy 90
Pater Walter 73, 258
Pauzaniusz 219
Pelc Janusz 267
Petroniusz (właśc. Gaius Petronius) 235
Pichon Édouard 35
Pietkiewicz Barbara 139
Pietrkiewicz Jerzy 194
Pietrzak Tomasz 13
Piętak Stanisław 59, 101, 105, 148, 150, 183, 184, 194
Pius XI (właśc. Achille Ratti) 113
Piwiński Leon 216
Plant Richard 22
Platen August von 197, 220, 224
Platon 56, 73, 74, 76, 79, 119, 239, 252, 304
Pleśniarowicz Jerzy 113, 153
Poliklet 75
Pollak Seweryn 54, 98, 101, 154, 193
Polok Mirosław 300, 303, 305
Pontalis Jean-Bertrand 36, 178, 179
Poradecki Janusz 214
Pragier Adam 139
Pretnar Tone 289
Prokopiuk Jerzy 48, 78
Proust Marcel 91, 122, 136, 140, 141, 184, 224, 225–227
Próchniak Paweł 98
Prószyński Stanisław 230, 231, 242, 260, 264, 265, 273
Prudil Irena 264, 265, 274
Pruszczyński Robert 42, 86
Przybyłowska Maria 45
Puk Bartosz 25
- Rabaté Jean-Michel 43
Radiguet Raymond 224
Rajewska Ewa 268
Rem Jan (zob. Urban Jerzy)
Reszke Robert 26, 29, 65, 66, 70, 85, 258, 308
Rich Adrienne 200
Rimbaud Arthur 224, 293, 294, 304
Ritz German 11, 13, 17, 53, 88, 89, 103, 127, 177, 195, 230, 236, 272, 306, 317, 319

- Roberts Mark S. 39
Robinson Christopher 16, 225
Rogalski Dariusz 66
Rogoziński Julian 207
Röhm Ernst 132, 139
Rops Félicien 79
Ross Andrew 268
Roth Marty 264
Roudinesco Elisabeth 29, 37, 85
Rousseau George S. 208
Różewicz Tadeusz 53, 232, 255
Rubinraut Henryk 128
Rumi Dżalaluddin 239
Rygielska Małgorzata 17
Rymkiewicz Aleksander 23
Rzymowski Wincenty 128
- Sadowska Zofia 190
Sandauer Artur 230, 231, 264
Sanetra Piotr 87
Santner Eric L. 45, 48
Sarnowska-Temierusz Elżbieta 214
Scheide Carmen 127
Schiller Johann Christoph Friedrich von 199
Schopenhauer Arthur 79
Schreber Daniel Gottlob Moritz 26
Schreber Paul Daniel 21, 22, 25–50, 54, 85, 86, 148, 157, 180, 262, 323
Seem Mark 41
Seledyn Tomasz (zob. Olszewski Tadeusz)
Selerowicz Andrzej 10, 22, 139, 300, 312
Shakespeare William 54, 121, 293, 295
- Shelley Percy Bysshe 199
Sherman Martin 22
Showalter Elaine 91, 192, 215, 272, 296
Siewkowski Michał 231, 249, 253, 257, 275
Sikora Tomasz 10, 62
Sikorska Liliana 12, 53
Sinfield Alan 16
Skucha Mateusz 16, 17
Skwara Marta 195
Słomczyński Maciej 121
Słowacki Juliusz 53, 198, 199, 217, 273, 274
Sobolczyk Piotr 13, 230, 311
Sobolewski Tadeusz 161
Sokrates 252
Soliński Leszek 229, 265
Sontag Susan 175, 177, 267, 296
Spitznagel Ludwik 198
Sprusiński Michał 231, 277
Staff Leopold 53
Stala Marian 279
Stański Piotr Marek 300, 305, 309
Stasiuk Andrzej 12
Stevenson Louis 272
Stępień Paweł 93, 94
Stępniewski Jaropełk 118, 119, 144
Stępniewski Włodzimierz 144
Stiller Robert 245
Stone Wilfried 322
Storr Merl 42
Strykowski Julian 292, 301
Sugiera Małgorzata 121
Summers Claude J. 15, 118, 192, 243, 319

- Swetoniusz (właśc. Gaius Suetonius Tranquillus) 189
Symonds John Addington 68, 73, 74, 76, 77, 87
SzczaWiński Henryk 134
SzczePakow Stefan 52, 113, 170–172
SzczePańska Anita 268
SzcZuka Kazimiera 199
Szekspir William (zob. Shakespeare William)
Szreter Dariusz 137
Szuman Stanisław 124
Szymanowski Karol 13, 70, 76, 207
Szymański Wiesław Paweł 143, 257
- Śliwicka Michalina 107, 108
Śliwiński Piotr 279
Śmieja Wojciech 11, 12, 122, 130, 195, 299, 311, 313
Śpiewak Jan 54, 101, 154
Święch Jerzy 87
- Tabrizi Szamsuddin 239
Taff (zob. Fajans Tadeusz)
Tagancew NikołaJ 123
Tamagne Florence 189
Telicki Marcin 268
Teodorczyk Marcin 311
Teokryt 118
Terlecki Tymon 182, 183, 193
Tkaczyszyn-Dycki Eugeniusz 13, 23, 297, 301
Tokarczuk Olga 9, 40
Tomasik Krzysztof 130, 190, 311
Trakl Georg 293,
Treugutt Stefan 284
- Trznadel Jacek 231, 261
Tuwim Irena 186
Tycjan 72
- Uniłowski Krzysztof 279
Urban Jerzy 297
Urbański Piotr 12, 13, 307
Urlichs Karl Heinrich 73, 124
- Verlaine Paul 224, 293, 294, 304
Vidal Gore 312
Vinci Leonardo da 239
Vivien Renée (właśc. Pauline Mary Tarn) 224
- Wachholz Leon 124
Walas Teresa 91, 95
Wałęsa Lech 317
Warhol Andy 269
Warkocki Błażej 11, 16, 62, 191, 300, 311
Wartenstein Wanda 175, 267
Wasilewska Wanda 143
Waśkiewicz Andrzej K. 280, 282
Wat Aleksander 184–186, 188
Watkins John 198
Wazyk Adam 193
Weininger Otto 48, 78, 79
Weiss Allen S. 39
Wendel Ewa 268
Whitman Walt 140, 195, 213, 214, 293, 304
Wiedemann Adam 13
Wierzyński Kazimierz 249
Wilczek Piotr 305
Wilde Oscar 64, 73, 89, 91, 122, 139, 140, 191, 207, 224, 229, 243, 244, 269, 272

- Winckelmann Johann Joachim 89
Wirpsza Witold 230
Wisłowska Maria 189
Witan Jan 53, 96, 107, 108, 114,
147–149
Witkiewicz Stanisław Ignacy 91
Witkowski Michał 12
Wittlin Józef 245
Witwicki Władysław 73
Wojciechowska Ewa 36
Wolska Hanna (zob. Czachorowska
Hanna)
Wołyński Olgierd 161
Woods Gregory 15, 159, 167, 168,
175, 191, 201, 214, 225, 226,
248, 253, 309–311
Wójcik Tomasz 193
Wujek Jakub 159
Wyka Kazimierz 176
Wyspiański Stanisław 29
Zagórski Jerzy 23, 211
Zahorska Stefania 139
Zajączkowski J.P (właśc. Karolina
Beylin, Jerzy Pański, Andrzej
Stawar, Lucjan Szenwald, Adam
Ważyk) 128
Zasławski Michał 160
Zawiszewska Agata 142
Zawodziński Karol Wiktor 132,
145–149
Zieliński Jan 199
Zięba Jan 195, 216, 224
Zięba Józef 102, 119, 144
Zweig Stefan 188, 189
Żeleński Tadeusz (Boy) 67, 126,
128–133, 141, 142, 148
Żeromski Stefan 86
Żmuda Andrzej 285
Żurawiecki Bartosz 311

Tomasz Kaliściak

Queer Catastrophes

Summary

The main research aim of this dissertation is to show the complex and diverse relations between a catastrophic imagination and the so-called homosexual panic stimulated by homophobic-oriented reality. More generally, the work concentrates on the issue of a queer modernist identity. The theses are reflected in Freudian interpretation of the case of Paul Daniel Schreber and in the works of selected authors, such as Józef Czechowicz, Stefan Napierski, Stanisław Swen Czachorowski and Tadeusz Olszewski to whom separate studies were devoted.

The introductory chapter makes an attempt at a synthetic overview of research done on homosexuality or, broadly speaking, sexual otherness in Polish literary studies. A special emphasis is put on the reception of gender studies and queer theory within the scope of native humanist studies, starting from the second half of the 1990s. In this context, an unquestionable contribution of Polish philologists deriving from research centres abroad, having postmodernist theories on deconstruction, psychoanalysis, feminist or gender criticism at their disposal and trying to abolish the taboo around sexual otherness in Polish literature from the outside is emphasised. Pioneering achievements should be ascribed to German Ritz, a Swiss Slavist, but one should also enumerate his followers, among others, Alessandro Amenta or Błażej Warkocki. The contribution of these three researchers is significant for shaping a native type of gay and queer criticism, which, in Polish cultural conditions, happen almost parallelly. The identity politics of gay criticism coexists with the non-identity approach of queer criticism. However, one should notice that it is prose that is

a predominating subject of literary studies on homosexuality in Poland, while poetry has not been given the appropriate language of description. Hence the subject-matter of the book are mainly the poetical works of the authors mentioned above.

In order to avoid considering literary works exclusively in terms of the representation of homosexuality or then homosexuality problem, a reference is made to the concept of a homosocial continuum developed in the works of Eve Kosofsky Sedwick, an American researcher and pioneer of queer theory. The analysis of the nature and specificity of homosexual desire does not constitute an ultimate aim here as the studies rather concentrate on catastrophic imagination motivated by what breaks up and escalates fear in homosocial relationships between men. In other words, what is important here is the way a homophobia or homosexual panic dominating in the society shapes catastrophic imaginations.

The relation between the homosexual panic and catastrophic imagination employed for the interpretation of the literary works of selected poets is based on observations concerning the well-known case of judge Schreber, described and popularized by Sigmund Freud. Thus, the next chapter presents the most important interpretations of the case proposed after Freud by among others Jacques Lacan, Guy Hocquenghem, Gilles Deleuze and Felix Guattari or Eve Kosofsky Sedwick. The Freud's thesis on Schreber's homosexual identity was deconstructed by his followers. From different points of view, they claimed that the reason of his catastrophic paranoia was not only homosexuality alleged by Freud, but a homosexual panic, that is the fear of being accused of a different orientation. This paranoid situation destroyed Schreber's identity, thus causing the illusion of the end of the world and global catastrophe. For this reason, Schreber's case is treated as an important starting point for conducting broader studies on the influence of psychoanalytic conceptions on the development of queer theory, and as an important contribution to the interpretation of works by Czechowicz, Napierski, Czachorowski and Olszewski. That is why the subsequent chapters constitute individual interpretative studies in which the selected texts are thoroughly discussed.

The largest part, constituting the core of the work, is devoted to Czechowicz. Reconstructing a mythopoetic model of poetry of the author of *Kamień*, the vital role of homosexual desire connected with

the most important thematic threads such as death, extermination or Arcadia, is accentuated here. Myth creation in Czechowicz's works is also considered a special form of sublimation of a homosexual desire. An important role in this system is played by boyish figures the author elevates to the rank of divinity. The very mythical structure constitutes a chain of life experiences and loosely treated myths, cultural allusions and symbols. The tendency appears as early as in his youth works, and is especially visible in debut *Opowieść o papierowej koronie* thoroughly analysed here as well as in such poems as *kolorowa noc*, *wiersz o śmierci* or, finally, the scandalizing poetic work *hildur baldur i czas*, on the basis of which the poet was accused of homosexuality in 1936. In a detailed description of the circumstances of this scandal and a socio-legal situation of homosexuals in the interwar period, *hildur baldur i czas* is regarded to be a crucial text in Czechowicz's oeuvre. From that moment on, a catastrophic visionariness clearly strengthens, and the poet himself moves away from social life, dealing with the problem of rising fascism and anti-Semitism in his literary and essayist works. He stands up for human dignity and love. Czechowicz's works and essayist particularly, their myth-creating character, are also considered here from the perspective of the aesthetics of the camp, referring to the psychoanalytic conception of this phenomenon, proposed by Kosofsky Sedgwick. From this angle, poetry by Czechowicz becomes a gesture of a symbolic repair of an endangered world and the poet himself is portrayed as a master trying to save humankind from extermination.

The third chapter centres around Mark Eiger's life and works, a homosexual writer and literary critic of Jewish origin, publishing under the nickname of Stefan Napierski. Referring to biographic evidence, an oppressive system of exclusions the poet as an affluent Jew and homosexual underwent is described. At the same time, a tragic existence of the writer referred to as the last decadent of the Young Poland movement is emphasized here, whereas decadence is understood, after Elanie Showalter, as an euphemism of repressed homosexuality. Napierski's imagination is discussed here between the poles of a decadent worldview, characterizing the epoch of modernism, and a catastrophic one, describing the poet's awareness before the outbreak of the World War II. Besides, homosexuality in Napierski's literary works is considered in relation to the romantic tradition of friendship and travel writing. Ac-

According to many researchers, the ideal of romantic friendship is situated at the borderline of a homosexual desire. Napierski is probably the first Polish poet who, through his works, pointed to a vital transition in the structure of a male homosocial continuum, the transition of which resulted from consciously expressed homosexuality. Reading Napierski's poetry and his only novel *Rozmowa z cieniem* from a homosexual angle strengthens the catastrophic premises of this writing.

A catastrophic continuum also includes the linguistic poetry by Stanisław Swen Czachorowski, which comprise the references to homosexuality the presence of which has not been considered so far. The memory of war experiences becomes a fixed dominant of Czachorowski's catastrophic imagination to which homoerotic issues are related. A broadly developed phallic metaphoricality, as well as the motif of nudity, connected with a rich system of cultural references (David, Gilgamesh, Hiacynth from the Bible) correspond with the problem of war extermination. The strategy of a linguistic split of imagination and its "reparation" interpreted in the perspective of a camp sensitivity plays an important part here. Like in Czechowicz, the world seen by Czachorowski in the perspective of a camp is an idyllic world following the phase of destruction and catastrophe.

The last interpretative study is devoted to a less known, though more contemporary author, that is Tadeusz Olszewski. His poetry, created at the turn of the 1980s and 1990s, is a record of the private biography in which the process of revealing a non-normative sexuality is one of the most important points. The very process shows a great diversity of homoeroticism starting from the sublimation of homosexual desire and a transitory stage of bisexuality to a full homosexual approval or even a gay identity. In this poetry a catastrophic myth characterizing the lyrics by Czechowicz was manifested itself. Tadeusz Olszewski's poetry is a proof of discovering otherness through homosexual codes of culture. Numerous references to works by homosexual authors (Auden, Ginsberg, Kawafis, Mann, Musil, O'Hara, Whitman and others) prove the need to build a homosexual tradition. The intertextual tracing of homoeroticism in cultural texts has become for Olszewski a convenient way of constructing his own sexuality and subjectivity entangled both in cultural as well as personal experiences. Olszewski's poetry, as well as his only novel, *Zatoka Ostów*, show the tragic condition of a homosexual from the 1980s. Exposing catastrophic elements

of decadence, Olszewski's works are inscribed into the phenomenon of 20th-century decadence and the author as such is defined as the last decadent of the Polish People's Republic.

The theses and assumptions presented in the book enrich the tradition of existing studies on the achievements of particular authors with new and so far unnoticed elements connected with the subject of non-normative sexuality. And, as I believe, they can also play a part in describing various phenomena in literary history more thoroughly.

Tomasz Kaliściak

Les catastrophes des invertis

Résumé

Le premier objectif de cette dissertation est de démontrer des relations complexes et hétérogènes entre une imagination catastrophique et une panique homosexuelle stimulée par une réalité homophobe. Dans une perspective plus générale, la dissertation se concentre autour de la problématique de l'identité postmoderne de l'inverti sexuel. Ces thèses trouvent sa réalisation dans l'interprétation du cas de Paul Daniel Schreber par Freud et dans la production littéraire des auteurs choisis : Józef Czechowicz, Stefan Napierski, Stanisław Swen Czachorowski et Tadeusz Olszewski, à qui l'auteur a consacré des études distinctes.

Dans l'introduction l'auteur entreprend la tentative de systématiser l'état des recherches polonaises sur l'homosexualité ou, plus précisément, la variété d'identités sexuelles dans les sciences de littérature. Il accentue la réception de *gender studies* et de la théorie *queer* dans les sciences humaines en Pologne à partir des années 90 du XXe siècle. Dans ce contexte l'auteur souligne l'apport incontestable des spécialistes en langue et littérature polonaises qui viennent des centres scientifiques étrangers et qui, en disposant des théories postmodernes concernant la déconstruction, la psychanalyse, la critique au féminin et *gender*, essayaient de l'extérieur de transgresser le tabou autour d'une identité sexuelle invertie dans la littérature polonaise. Comme premier il faut citer un slaviste suisse German Ritz, mais il faut également mentionner ses continuateurs, entre autres Alessandro Amento ou Błażej Warkocki. La contribution de ces trois chercheurs a, selon l'auteur, une importance fondamentale pour la formation de la critique *gay* et *queer* en Pologne, qui fonctionnent de manière presque parallèle dans les

conditions culturelles polonaises. La dimension identitaire et politique de la critique *gay* coexiste souvent avec une attitude non-identitaire de la critique *queer*. Il faut pourtant remarquer que le corpus dans les recherches littéraires sur l'homosexualité en Pologne constitue généralement la prose, pendant que la poésie n'a pas encore trouvé sa langue ni ses méthodes d'analyse. Ce problème est devenu partiellement le but de cette dissertation, qui se concentre sur la production poétique des auteurs susmentionnés.

Pour éviter d'envisager la production littéraire uniquement dans les catégories de la représentation du phénomène d'homosexualité ou du sujet d'homosexualité, l'auteur dans sa dissertation fait référence à la conception du continuum homosocial, présenté dans les travaux de la chercheuse anglosaxonne Eve Kosofsky Sedgwick, précurseur de la théorie *queer*. L'analyse de l'essence et de la spécificité du désir homosexuel ne constitue pas le but final pour l'auteur, il se concentre plutôt sur la relation d'une imagination catastrophique, stimulée par ce qui dans les relations homosociales entre les hommes provoque la rupture et une escalade du peur. Autrement dit, pour l'auteur est important le fait comment la homophobie au sein de la société ou bien une panique homosexuelle forment des imageries catastrophiques.

La relation entre une panique homosexuelle et une imagination catastrophique, qui a servi à l'auteur à interpréter la production poétique des poètes choisis, repose sur le cas du président Schreber, décrit et popularisé par Sigmund Freud. Le chapitre suivant présente alors les interprétations les plus connues de ce cas, faites après Freud entre autres par Jacques Lacan, Guy Hocquenghem ou Eve Kosofsky Sedgwick. La thèse freudienne sur l'identité homosexuelle de Schreber a été détruite par ses successeurs. De différents points de vue ils ont prouvé que la cause de sa paranoïa catastrophique était non l'homosexualité, supposée par Freud, mais une panique homosexuelle; c'est-à-dire une peur d'être reconnu homosexuel. Cette situation paranoïaque a perturbé la personnalité de Schreber en provoquant une sensation de la fin du monde et de la catastrophe globale. C'est pour cette raison que le cas de Schreber a été traité par l'auteur comme une cause importante de mener des recherches plus larges concernant l'influence des conceptions psychanalytiques sur le développement de la théorie *queer*, et également comme un motif marquant dans l'interprétation de la production poétique de Czechowicz, Napierski, Czachorowski et Olszewski. Les chapitres suivants consti-

tuent alors des esquisses interprétatives distinctes, où l'auteur analyse avec précision des textes choisis.

L'étude la plus grande, qui forme le noyau dur de la dissertation, est consacré à Czechowicz. En reconstruisant le système qui génère le mythe dans la poésie de l'auteur de *Kamienie*, l'auteur accentue la fonction du désir homosexuel, qui se lie avec des cercles thématiques les plus importants, comme la mort, la perte et l'acédie. La création des mythes est considérée comme une forme particulière de la sublimation du désir homosexuel. Dans ce système un rôle important est joué par des personnages de jeunes garçons, élevés par le poète à la hauteur des dieux. Cette structure mythique forme une trame d'expériences vitales et des mythes, des allusions culturelles ou des symboles, traités librement. Cette tendance est visible déjà dans la production précoce, particulièrement dans le début *Opowieść o papierowej koronie*, analysé minutieusement, et dans des poèmes *kolorowej nocy*, *wiersz o śmierci* ainsi que *hildur baldur i czas*, oeuvre scandalisant, qui en 1936 fait imputer au poète l'orientation homosexuelle. En décrivant minutieusement les circonstances de ce scandale et la situation juridique et sociale des homosexuels pendant l'entre-deux-guerres, l'auteur trouve que *hildur* est un texte décisif dans l'oeuvre de Czechowicz. A partir de ce moment une vision catastrophique s'intensifie visiblement, et le poète abandonne la vie mondaine et touche dans sa production littéraire et ses essais la problématique du fascisme naissant et de l'antisémitisme. Il défend la dignité humaine et l'amour. La production poétique de Czechowicz, et en particulier sa capacité de générer les mythes, est analysée dans la perspective de l'esthétique camp, avec des références à la conception psychanalytique de ce phénomène, proposée par Kosofsky Sedgwick. De ce point de vue la poésie de Czechowicz devient un geste de réparation symbolique du monde menacé, et le poète personnifie un demiurge essayant de protéger l'humanité contre la destruction.

Le troisième chapitre se concentre autour de la vie et l'oeuvre de Marek Eiger, un écrivain et critique homosexuel d'origine juive, qui publiait sous le pseudonyme de Stefan Napierski. L'auteur s'appuie sur des témoignages biographiques pour décrire un système d'exclusions oppressives dont souffrait le poète en tant qu'un Juif aisé et un homosexuel. Il souligne aussi la condition tragique de cet écrivain, en l'appelant de dernier décadent de *Młoda Polska*, en traitant la décadence, selon la conception d'Elaine Showalter comme euphémisme d'une ho-

mosexualité sous répressions. L'imagination de Napierski est analysée entre deux pôles de la vision du monde : décadent, caractéristique pour l'ère du modernisme, et catastrophique, propre à la conscience du poète à l'aube de la seconde guerre mondiale. En plus, l'homosexualité dans la production littéraire de Napierski est étudiée dans la perspective de la tradition d'une amitié et une écriture de voyages romantiques. Selon de nombreux chercheurs l'idéal de l'amitié romantique se situe à la frontière du désir homosexuel. Napierski est probablement le premier poète polonais qui par son écriture démontre un changement important dans la structure du continuum homosocial masculin, qui a eu lieu grâce à l'homosexualité exprimée consciemment. Selon l'auteur l'interprétation de la poésie de Napierski, ainsi que de son seul roman *Rozmowa z cieniem*, dans l'aspect homosexuel renforce le message catastrophique de cette oeuvre.

L'auteur place également dans ce continuum catastrophique la poésie linguistique de Stanisław Swen Czachorowski, en y voyant des allusions à l'homosexualité dont la présence n'a pas encore été analysé. La poésie de Czachorowski entreprend le problème d'existence du monde après l'anéantissement. Les échos des expériences de guerre deviennent une dominante constante de l'imagination catastrophique de Czachorowski, à laquelle est liée la problématique homoérotique. Les métaphores phalliques développées aussi que le motif de nudité, liés à un riche système des allusions culturelles (David biblique, Gilgamesh, Hyacinthe) qui correspond à la thématique du Holocauste. La stratégie de la décomposition linguistique de l'imagination et sa réparation, que l'auteur interprète dans la perspective de la sensibilité du camp, y joue un rôle primordial. Tout comme chez Chechowicz, le monde selon Czachorowski dans la perspective du camp est un monde idyllique, qui s'instaure après la phase de destruction et de catastrophe.

Le dernier esquisse porte sur l'oeuvre d'un auteur moins connu et contemporain – Tadeusz Olszewski. Sa poésie, écrite au tournant des années 80 et 90 du XXe siècle constitue sa biographie privée, dans laquelle le processus de découvrir son orientation sexuelle différente est un des points cruciaux. Ce processus dévoile tout l'éventail de la problématique homosexuelle, à partir de la sublimation du désir, à travers l'étape passagère du bisexualité jusqu'à l'acceptation finale de l'identité homosexuelle ou bien *gay*. Dans cette poésie le mythe catastrophique, qui dominait la poésie de Czechowicz, est également présent. La poé-

sie de Tadeusz Olszewski est un témoignage de découvrir l'inversion à travers des codes culturels homosexuels. De nombreuses allusions à l'oeuvre des artistes homosexuels (Auden, Ginsberg, Kawafis, Mann, Musil, O'Hara, Whitman et autres) justifient le besoin de construire une tradition homosexuelle. L'intertextualité cherchant des traces homoérotiques dans les textes de culture est devenue pour Olszewski un moyen commode de construire sa propre sexualité et subjectivité, liée de même aux expériences culturelles que personnelles. La poésie d'Olszewski ainsi que son seul roman publié *Zatoka Ostów* montrent une condition tragique de l'homosexuel des années 80 du XXe siècle. En exposant des éléments catastrophiques du déclin, l'auteur inscrit l'oeuvre d'Olszewski dans le phénomène de décadence du XXe siècle, et l'écrivain est appelé le dernier décadent du PRL.

Les thèses et les concepts présentés dans la dissertation complètent selon l'auteur la tradition des recherches sur des oeuvres des écrivains analysés de nouveaux éléments, absents jusqu'au présent, liés à la problématique de la différence sexuelle. En plus, ils peuvent enrichir la description de divers phénomènes de l'histoire de la littérature.

Redakcja
Katarzyna Więckowska

Projekt okładki
Anna Krasnodębska-Okręglicka

Zdjęcie autora
Monika Kaliściak

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Magdalena Białek

Copyright © 2011 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-2304-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 22,0. Ark. wyd. 21,0. Papier offset. kl. III, 90 g Cena 26 zł (+ VAT)

Łamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.

M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89
88-100 Inowrocław

Tomasz Kaliściak (ur. 1981), historyk literatury, adiunkt w Zakładzie Historii Literatury Poromantycznej Instytutu Nauk o Literaturze Polskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; publikował m.in. na łamach „Pamiętnika Literackiego”, „Pograniczy”, „Opcji”, a także w tomach zbiorowych: *CAMPania* (2008), *Lektury płci* (2008), *Wokół Freuda i Lacana* (2009); jego zainteresowania badawcze obejmują historię literatury polskiej XIX i XX wieku, teorię literatury oraz problematykę *gender* i *queer*.

Cena 26 zł (+ VAT)

ISSN 0208-6336

ISBN 978-83-226-2304-6

